

ployment«, som forf. elegant udtrykker det. Straffefanger var sjældent i fysisk topform og havde desuden den fejl, at de var alt for forskellige; det var derfor nødvendigt for de franske myndigheder at skaffe sig forsyninger udefra. Det skete ved indkøb gennem de franske konsuler i Livorno og Malta, men fra o. 1682 begyndte tilførslerne fra disse to klassiske slavemarkeder at svigte. Supplerende forsyninger fik man i form af russere og grækere, der indkøbtes i Konstantinopel; det pinlige i denne trafik afspejledes i en noget lavere pris end den, man var villig til at betale for ægte »tyrkere«. Da det afsløredes, at der også smuttede gode katolske polakker med i leverancerne fra Konstantinopel, blev det dog for broget, og efter 1679 indkøbtes der ikke flere grækere eller russere. I de følgende år var knapheden på slaver mærkbar i den franske galejflåde. Man eksperimenterede med irokesere og senegalesere, men eksperimenterne faldt uheldigt ud, dødeligheden var for høj, måske på grund af sabotage fra galejkaptajnernes side. 1684 og 1685 åbnede nye love muligheder for fremskaffelse af rigeligere hjemligt menneskemateriale; desertører og huguenotter holdt, sammen med hvad der lod sig skaffe af straffefanger og muslimer, den franske konges galejflåde i søen. Bamfords afhandling er ikke blot en blændende afsløring af le grand siècles kynisme, men kaster også et uventet sidelys over dele af fransk lovgivning og udenrigspolitik (Irokeserkrigen og togterne mod Algier 1682-84).

NIELS STEENSGAARD

Festschrift Hermann Aubin zum 80. Geburtstag. Herausgegeben von OTTO BRUNNER, HERMANN KELLENBENZ, ERICH MASCHKE, WOLFGANG ZORN. Mit 29 Abbildungen. Bd. I-II. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GMBH, 1965. xii, viii, 720 s. 1 portræt og 13 plancher. 80 DM.

Ikke mindre end 35 forfattere har ydet bidrag til dette imponerende festskrift, det tredje professor Aubin har modtaget. Adskillige blandt dem har gennem en kortere eller længere årrække stået jubilaren personligt nær, og flere minder i deres artikler om denne eller hin fælles oplevelse. Også de valgte emner illustrerer på mange måder Aubins egne interesser og hans på een gang traditionelle og dramatiske livsbane. Stammende fra en fransk-reformert familie har han i flere perioder virket ved lærdomssæder i Rhinegnene, Bonn og Freiburg; men han modtog sine første indtryk fra det gamle Østrig-Ungarn, og han var i mange år professor i Breslau, hvor han som overbevist tilhænger af stortysk ekspansion oplevede Hitlerrigets storhed og fald. Den barske opvågnen 1945, flugten fra »Festung Breslau«, har ikke været let at glemme for Aubin eller for kredsen omkring ham, og man mærker bitterheden i de fleste af festskriftets artikler om schlesiske og sachsiske emner, hos en Walther Kuhn over Versailles, hos en Günther Grundmann, en Ludwig Petry og en Albrecht Timm over de territoriale og forskningsmæssige tab, der fulgte med Tysklands sammenbrud efter Verdenskrig II; Ilse Schwidetsky fører tredivernes raceforskning videre.

Det odiose indtryk, som ovenstående bemærkninger måtte have givet af festskriftets karakter, er som helhed ufortjent, og hvad Aubin selv angår, er han langt fra karakteriseret alene ved sit forfatterskab til »Von Raum und

Grenzen des deutschen Volkes», der udkom 1938. Også de politiserende bidragydere til festskriftet, der er i afgjort mindretal, bringer i flere tilfælde værdifuldt nyt materiale frem, og en enkelt artikel med østtysk emne, Max Braubach's bidrag om den historiske professor i Leipzig i årene 1890-1925, er strengt videnskabelig og universitetshistorisk. Resten af artiklerne bevæger sig ad rent videnskabelige baner, også hvor de beskæftiger sig med berøringspunkter mellem Tysklands og andre landes historie. Otto Brunner har med et lykkeligt greb tilvejebragt en inspireret konfrontation af de to storstæder Wien og Hamburg (se nedenfor), medens Herbert Hassinger undersøger hertugdømmet Østrigs tilblivelseshistorie i toldhistorisk belysning. Hektor Ammann behandler den sydfranske valfarts- og handelsby Saint-Gilles, hvortil der allerede i 12. århundrede valfartedes fra Tyskland og helt fra Danmark, Hermann Kellenbenz i et overlegent indlæg mestaen, Segovia-familien og Fuggerne i 16. århundrede og Anton Ernstberger stemningerne i Aachen under Revolutionskrigene i 1790'erne.

Efter krigen fandt Hermann Aubin fra 1946 et nyt virkefelt i Hamburg; 1954 blev han emeritus. Hamburg-tiden hørte i pædagogisk henseende til Aubins frugtbarste, og det er kun naturligt, at en række af festskriftets bidrag omhandler emner fra Nordso- og Østersøområdet, men ikke mindst fra Hamburg selv, hvis økonomiske rolle gennem tiderne fortjener stor agtpågivenhed fra danske historikers side (se Johan Jørgensen i *The Scandinavian Economic History Review* XI (1963)). Af festskriftets medarbejdere har Hermann Kellenbenz leveret grundlæggende og Percy Ernst Schramm vægtige værker herom. Aubin havde egentlig tiltænkt Schramm Hamburg-professoratet efter sig; men afløseren blev Brunner, som i sin ovennævnte artikel giver en udmærket introduktion til byens historie i tiden 1200-1800. Interessant at følge for en dansk iagttager er bl. a. befolkningstilvæksten, der i nyere tid meget ligner Københavns, men kun hvis man ser bort fra Altonas eksistens. Flere af festskriftets forfattere melder om inspirerende ekskursioner fra Hamburg under Aubins ledelse, således Erich von Lehe (s. 221), der bringer en skitse af Hamburgs handel på marskegnene ved Elben og Nordsoen i ældre tid, og Walther Lammers (s. 652), hvis emne er Helmolds beretning om Vicelins exorcistiske virksomhed i Neumünster, som fik til følge, at den uddrevne dæmon Rufinus begav sig til Danmark og her drev sine kunster under Erik Lam. I en beslægtet analyse af Baedas kirkehistorie fremhæver Gerhard Schoebe, at den moderne historiker ved at lukke øjnene for beretningerne om mirakler og visioner ser bort fra det, der for Baeda netop er det væsentligste (s. 633). Et bidrag af betydelig interesse for maritim historie er Paul Heinsius' undersøgelse af de hanseatiske koggers indvirkning på søkrigsførelsen omkring år 1300. Nordeuropæisk arkæologi behandles af Herbert Jankuhn, der endnu en gang vender sig mod Wor-saas, Müllers og Brøndstedts fortolkning af de store mosefund som mere eller mindre homogene krigsbytteofre, samt af Vera Hatz, som giver en oversigt over de ungarske mønter i svenske vikingetidsfund.

Aubins interesse for tyske samfunds- og kulturforhold i deres forskellige afskygninger fra Folkevandringstiden til 20. århundrede afspejler sig i en lang række af festskriftets artikler. Percy Ernst Schramm, som er en gammel bekendt af jubilaren, og som har mange faglige berøringspunkter med ham, har valgt at fortsætte sine studier over herskabstegn med en påvisning af, at Karl den

Skaldede og hans søn Ludwig benyttede lukket krone efter byzantinsk forbillede, medens Walther Kienast denne gang skriver om anvendelsen af titlen dux i tiden 9.-12. århundrede og Peter Berghaus om mønststeder i Westfalen i 13. århundrede. Rigs- og regionalhistoriens forbindelse med byhistorien knyttes af Heinz Stob med et bidrag om de staufiske kejseres privilegiepolitik, hvorefter Karl Bosl beskriver fjernhandelscentret Regensburgs samfundsstruktur. Wilhelm Abel, der selv på sin 60 års dag fik et ganske vist mindre prætentivt festskrift med titlen *Landwirtschaft und ländliche Gesellschaft in Geschichte und Gegenwart, Schriftenreihe für ländliche Sozialfragen* Heft 44 (1964), tilslutter sig elegant det byhistoriske aspekt med en interessant vurdering af det Abel-Labrousse'ske prishistoriske paradoks, *Hungersnöte und Absatzkrise im Spätmittelalter*, idet han som tidligere anskuer agrarproblemerne på stadsøkonomisk baggrund, jfr. Erich Maschkes gennemgang af en mindre Ausburgerkøbmands selvbiografi, især s. 240. Det gamle tyske bybillede og kilderne dertil behandles af Erich Keyser og et mere specielt emne – en hannoveransk småkøbsters læseselskaber i slutningen af 18. århundrede – af Carl Haase.

Bemærkelsesværdig er den betydning, som Werner Sombarts *Der moderne Kapitalismus* stadig har for tyske økonomiske historikere. Såvel Ernst Pitz' »Studie zur Entstehung des Kapitalismus« indeholdende et værdifuldt supplement til de senere års forsthoriske litteratur og Wolfgang Zorns oversigt over tyske erhvervsforhold under merkantilismen som (tildels) Friedrich Lütges behandling af ædelmetaltrådsfabrikationen i Nürnberg og Wien tager deres udgangspunkt hos Sombart. Erich Redlich præsenterer det sjældne forretningshistoriske kildeskrift »Merkwürdige Lebensbeschreibungen verschiedener Kaufleute und Handlungsdienere nach ihren glücklichen und unglücklichen Begebenheiten«, der udkom i tre dele 1771-80, hvoraf Det kongelige Bibliotek i København har 1.-2. del. Isoleret står en musikhistorisk studie af Wilhelm Salmen, samt Wilhelm-Christian Kerstings undersøgelse af et problem fra moderne borgerlig ret.

Som en rød tråd går indtrykket af Aubins skæbne og virke gennem det personligt prægede festskrift. Også hans ophold i Cairo i begyndelsen af trediverne har sat sig spor med Friedrich Karl Kienitz' og Bertold Spulers behandling af modsætningerne mellem orient og occident gennem århundrederne. Heller ikke Hubert Schlengers nyttige oversigt over dyrkelsen af historisk geografi i Sovjetunionen efter Verdenskrig II er fremmed for en redaktør af *Zeitschrift für Ostforschung*.

SVEND GISSEL

Dauer und Wandel der Geschichte. Aspekte europäischer Vergangenheit. Festgabe für Kurt von Raumer zum 15. Dezember 1965. Hrsg. von RUDOLF VIERHAUS und MANFRED BOTZENHART. *Neue Münstersche Beiträge zur Geschichtsforschung* Band 9. Münster, Aschendorff, 1966. viii + 554 s. III. 90 DM.

Fleere af afhandlingerne i dette store og smukke festskrift udmærker sig ved interessant emnevalg, f. ex. Heinz Stob: *Über frühneuzeitliche Städtetypen* eller